

Владимир Вукомановић Растегорац*

(Факултет за образовање учитеља и васпитача, Универзитет у Београду)

ДЕЦА КАО ЈЕЗИЧКИ ИНЖЕЊЕРИ: СРПСКИРИЧАРСКА РЕЧОРЧИЦА КАО ПОДСТИЦАЈ ЗА ЈЕЗИЧКЕ ИГРЕ

Новоречје, 2024, бр. 10.

Процес усвајања матерњег језика прате многе особености, а једна од њих огледа се у стварању речи које нису део језичког стандарда. Управо зато је *Српскиричарска речорчица*, речник детињих речи и израза који је приредила Весна Смиљанић Рангелов, важан догађај за проучаваоце развоја говора и начина његовог подстицања код деце. У првом делу рада показате како овај речник захвата и представља одлике децејег језика, а потом указати и на специфичне методолошке потешкоће које стоје на путу приређивачу оваквог дела. Изведени закључци ће потом добити своје методичко осмишљење у другом делу рада, где се на темељу одабраних одредница и језичких механизма који су у основи њиховог стварања представља неколико могућих методички обликованих игара, које су применљиве у предшколском и школском контексту, а које за сврху имају подстицање и развијање имажинативне функције језика код деце.

Кључне речи: лексикологија, методика развоја говора, методика наставе српског језика и књижевности, језичка игра, имажинативна функција језика.

***Српскиричарска речорчица* као слика детињег језика.** – Иако су и до сада постојала издања која су проматрала детињи говор из различитих перспектива, *Српскиричарска речорчица* Весне Смиљанић Рангелов (2023) представља посебан догађај за све оне који се занимају за децеј језички развој. Наиме, овај особени речник представља збирку детињих речи и израза која у себи сакупља више од хиљаду и петсто одредница, при чему је тај корпус изградило више од шест стотина младих говорника.¹⁴ У њему су

* vladimir.vukomanovic@uf.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0002-9442-9435.

¹⁴ Отуда и више него интересантан назив овог лексикографског дела: *српскиричар* је „онај ко добро зна српски језик, стручњак за српски језик” (207), а *речорчица* „свешчица у коју се уписују речи” (191). (Ради економичности текста, приликом навођења одред-

речничке јединице – колико је то било могуће услед природе подухвата – дате јасно и прозирно, по познатим лексикографским начелима, која подразумевају навођење одреднице (нпр. *авионтичар*), њеног значења (*пилот*) и потом примера употребљеног у контексту (– *Ко вози авион? – Авионтичар!*). Осим тога, све одреднице прати и информација о „извору”: обично су наведени име детета, његов узраст и место становања (*Маша Станковић*, 3, *Крушевац*), а повремено се дају и подробније занимљивости у вези са њеним настанком и употребом,¹⁵ као и интересантна разматрања у вези са местом речи у језичком систему.¹⁶

У кратком предговору, исписаном са лакоћом живахног приповедања, приређивач пружа поглед на дечји говор и теорије усвајања језика, а аутентични цртежи деце који потом прате одреднице дају *Речорчици* посебну драж. Та духовитост уводног текста и таква, лудична структура страница могу донекле да заведу на помисао да је реч (само) о једном популарном издању, што би била погрешна оцена. О томе сведочи мноштво закључака које можемо извести читајући овај речник, а они се у првом реду тичу особености дечјег света, ума и језика.

Спочетка, дечји свет карактерише *свежина перцепције* и прилагођавање имена појава управо тој перцепцији. О томе најочевидније сведочи један део речи које везујемо за детињи језик, а који настаје на основи оноματοпеја: *амнути* – појести (22), *бам-бам* – лопта (26), *бљонкалица* – вакуум гума за отпушивање судопере (31), *куцкало* – детлић (117). У овом погледу, занимљиво је приметити како у говор деце, на свој начин, улазе и савим савремене и популарне личности и појаве. Тако Мајкл Џексон постаје *Мачуигеран* (129), „Пирати са Кариба” *Скара-баба-рата* (199), Урош Петровић је познати *загонекташ* (77), а један професор београдског универзитета и књижевни критичар – *фоћетот* (232).

ница и њиховог значења из *Српскиречарске речорчице* у заградама ће бити дате само странице према издању наведеном на крају рада.)

¹⁵ Примера ради, уз одредницу *а-пуноо* стоји напомена: „У узрасту 1–2 године дете је веома волело да прати одвијање саобраћаја. Врло умирујуће је деловало када га родитељи држе у наручју на тротоару, а оно гледа како пролазе аутомобили. Сваки пут када би прошао аутобус ГСП-а, узвикнуло би 'а-пуноо' (са кратком паузом иза *а*). Коју годину касније, чекајући на Бановом брду аутобус, Ђорђевој матери није промакао тренутак када је мали дечак (око две године) узвикнуо 'а-пуја' (са кратком паузом иза *а*), показујући на аутобус ГСП-а у пролазу” (22).

¹⁶ Уз одредницу *вини* са значењем *криви* (пример: *Ми смо невини, а ви сте вини*), приређивач дописује напомену у којој показује, између осталог, познавање историје језика: „Црквенословенски корен *-вин-* има значење *крив, грешан*. У српском је очуван у лексеми *невин*, те у правничком термину *виновник* и у црквеним текстовима. Речи настале од истог корена *вина, виновник, виновен* очуване су и у другим словенским језицима” (45).

О повезаности речи и контекста у којем се она користи или разумева, тј. о присуству симпрактичности значења у процесу дечјег усвајања језика упечатљиво је писао Александар Лурија (2000: 60–61). У *Српскиричарској речорчици* ову појаву најпластичније дочаравају места у којима се даје додатно објашњење како је реч настала. Овде наводимо само један парадигматичан пример: за реч *вантаратура* (41) приређивач бележи: „велики рефлектор уперен у облаке. *Кад год види светлост на небу, која би нпр. долазила са удаљене пумпе, викао би 'Вантаратура'.* Требало нам је две године да схватимо о чему говори” (истакао ВВР).

Дечју језичку перцепцију карактерише и *потрага за смислом* у именовањима. У њој мишљење не преза од интервенција у речима које изгледају недовољно логичне, које су, заправо, „само на корак од прозирније логике”, па булдожер постаје *брдождер* (34), вентилатор – *вртилатор* (50), ватрица – *горица* (55), радијатор – *грејатор* (57), жуманце – *жутанце* (74), аниматор – *заниматор* (79); хеликоптер – *летикоптер* (121), имунитет – *лимунитет* (121), нишан – *вирак* (45). Притом, треба приметити да „дописивање логике” подразумева дечје упошљавање стеченог животног и језичког искуства, као и његову интеракцију са оним што се чује. У том погледу се дечја свест још једном показује као будна за успостављање и стварање веза међу сензацијама које до ње допиру, али и за критички опредељено усвајање и освајање језичког простора.

Кад је реч о упошљавању језичког искуства, широко је позната појава да деца стварају нове речи по начелу (значењске) супротности или тако што – са становишта језичког стандарда претерано – шире опсег важења појединих творбених модела (в. Чуковски 1986). У првом случају настају својеврсни антоними: уплатница – *бесплатница* (29), мушкарци – *женскарци* (73), раноранилац – *каснокаснилац* (100), материца – *татерица* (211); неутралан – *утралан* (229), јаје на око – *јаје без ока* (260). Други тип језичког деловања по угледу на *голубарник* доноси *бевбарник* (27), по угледу на *певача* и *свирача* ствара *бранача* (33) – голмана, *тортача* (216) – послистичара, *ухапсивача* (230) – полицајца.

Из *Српскиричарске речорчице* се може ишчитати и ведрa способност дечје креације да мења своју околину, да је за себе присвоји и оплоди. Тако се на више места казује како је одређена реч постала својина породице и нека врста њеног заштитног језичког жига. Примера ради, *деок* ће означити „траг који остаје на кожи након што нам се усеку наруквица, прстен, ластича или траг од јастука на образу” (64), а *пајчина* – „чајна кобасица”

(162). Оба ова одређења остаће у трајној употреби у уском кругу људи блиских малом говорнику – чак и онда када он одрасте.¹⁷

Речорчица и методолошки изазови речника детињих речи. – Ма колико читаоцима он деловао освежавајуће и игриво, овакав лексикографски подухват није могуће извести без суочавања са значајним проблемима методолошке природе. Они постају највидљивији ако се на уму имају специфичности развоја дечјег речника: примера ради, већ на основној равни сусрешћемо се са тиме да је понекад веома тешко у дечјем говору одредити шта је реч, и то из више разлога.

На формалном плану се могу прибележити најмање три потешкоће. Најпре, у говору деце *фонетски ликови лексеме варирају*, па се отуда јавља недоумица да ли те варијације треба бележити као више различитих лексема или их све подвести под једну исту (уп. Московљевић Поповић 2017). Ову дилему је посебно тешко разрешити стога што одступања међу варијацијама могу да се тичу свега једног гласа, али и више њих. Уколико се сакупљач одлучи да само већим одступањима да статус посебне одреднице, потребно је да повуче (нужно арбитрарну) границу између *већег* и *мањег* одступања. У овом погледу, приређивач *Речорчице* се одлучује да различите ликове лексема бележи као засебне одреднице, па за реч *јастук* одвојено даје форме *јакут* (95), *накут* (140), *тап-туп* (211) или за реч *компјутер* облике *кубилет* (114), *пупунујтеј* (187), *фјунтев* (232), уз адекватна упућивања на алтернативне форме унутар сваке од појединачних одредница. На другом месту, у говору деце су присутни *сливени изрази*, који се могу посматрати као спој две познате лексеме, али не и нова лексема; насупрот томе, оне се могу видети и као засебне лексеме, будући да су, практично, окамењени језички изрази. Док смо ми раније забележили пример *укупатило* („где је укупатило”; уп. Вукомановић Растегорац 2021), у *Речорчицу*, тако, по овом принципу улази реч *натераса* (141). Коначно, приликом усвајања језика деца често користе *непотпуне парадигме* – тј. употребљавају само поједине облике речи – поједине падеже одређене именице или

¹⁷ Нека овде макар као узгредна напомена буду дописана још два запажања. На првом месту, понека дечја лексичка творевина као да носи у себи поетско-филозофску мисао, па када млади говорници за љубав конструишу реч *волест* (48), имамо осећај да су нам сугерисали како се *љубав* и *болест* понегде преклапају, рађајући *болесну љубав* или *љубавну болест*; иако обично немају много знања о источним религијама, као да претпостављају како је супротност нирвани посебно, нервозно стање, па му дају назив – *нервана* (146). Да некада та, дечја инвенција добрано залази у простор за који често претпостављамо да је резервисан само за одрасле показују примери који се налазе на граници црног хумора: тако једно дете после сахране саопштава да је било на *уземљењу* (224), а друго, враћајући се са гробља на којем је породица посетила своје *покојне* предаке, пита да ли сад иде код *непокојне* баба Виде (145).

глаголске облике појединих глагола (уп. Костић и Владисављевић 1995). Отуда се увек може поставити питање када је тачно дете усвојило одређену лексему – да ли тек онда када су у његовом говору потврђени сви њени облици или ту границу треба спустити (при чему, разуме се, ако границу спуштамо, наилазимо на проблем одређења до које мере је треба спустити и на основи којих аргумената)? Аналогно томе, могло би се поставити питање када је детиња реч „зрела” за речничку обраду: колико је њених појављивања и у ком броју облика довољно да се каже да она припада детињем језику? На овој равни је критеријум приликом прикупљања детињих речи доста флексибилан и чини се задовољавајућим да се реч појави и само једном у говорној реализацији да би била обрађена, што је донекле и контекстуално условљено чињеницом да је животни, употребни век дејих неологизама углавном веома кратак.¹⁸

Наведени формални проблеми отварају само један део методолошких недоумица – други је семантичког карактера. Тако се у дејем говору пре појаве „праве” речи јавља *протореч* (Анђелковић 2012) – гласовни склоп који има функционалну и ситуациону вредност, а да притом није заснован на конвенционалном говору одраслих из дететовог окружења (рецимо, дете каже *унгх* увек кад жели нешто да дохвати или сл.). Осим тога, приликом усвајања значења речи дете подешава „опсег значења” који се под одређеним гласовним низом подразумева. Тако долази до претераних *генерализација* значења речи, када дете значење одређене лексеме схвата прешироко, односно до претераних *рестрикција*, када се значење лексеме схвата преуско. У првом случају, лексема *врата* служила би, рецимо, и за означавање врата, и за означавање поклопца на тегли, и за означавање затварача на флаши; у другом, дете вратима назива само врата одређеног облика или конструкције (уп. примере у: Кларк 2009; Ивић 1987). Коначно, сасвим засебну појаву представља приписивање значења другачијег од уобичајеног већ познатој форми речи: тако се у *Српскиричарској речорчици* испоставља да дете под речју *бедник* (28) може да подразумева значење лексеме *победник*, да *су бактерије* (26) – *батерије*, а да је *крвавица* (111) – медицинска сестра која вади крв.¹⁹

¹⁸ Са тог становишта, значајан број одредница у *Речорчици* засигурно чине први (и једини) пут регистроване лексеме, а тек се за неке од њих може тврдити или макар претпоставити да су доживеле фреквентнију употребу. Другим речима, у терминима које налазимо у разматрањима Рајне Драгићевић (2020: 109), чешће је овде реч о индивидуализмима него о неологизмима и, вероватно, чешће о потенцијалним речима, него о окازیонализмима.

¹⁹ Овде, разуме се, не треба заборавити ни проблем *симпрактичности значења* о којем је већ било речи у претходним редовима, а свему реченом ваља придодати и то да се у процесу усвајања језика значење и смисао речи мењају, те да пролазе кроз различите фазе (више у: Лурија 2000).

Од Речорчице до језичке игре. – Без обзира на то што су могли да задају приличне муке приређивачу, сви до сада промотрени аспекти *Речорчице* и њеног стварања могу се узети као својеврсна инспирација за игралики приступ усвајању језика у његовим разним функцијама, што је нарочито неопходно у предшколском (уп. Јанковић 2019), а, према нашем мишљењу, веома пожељно и у школском контексту. У овом делу рада прикаћаемо тек неке могућности осмишљавања и реализације језичких игара које су засноване на детињим лексичким креацијама и принципима на којима оне почивају. Језичку игру притом разумемо као укрштање језичке грађе и игровне форме (Вукомановић Растегорац 2021), а као што смо више пута у засебним радовима то истакли (Вукомановић Растегорац 2023; Вукомановић Растегорац 2024) циљ ових игара може да буде разнолик и да се остварује на различитим нивоима оперисања језиком. На равни односа према језичкој норми игра може бити *нормативног карактера*, уколико је њен циљ корекција неправилних облика и суптилно упућивање детета на језички стандард, али може да буде и *имагинативног карактера*, уколико је реч о креативном приступу језику. Томе додајемо: изазов за дете може да буде да одређену реч *разуме, употреби* у адекватном контексту или да нову реч *створи*. Такође, кад је реч о форми игре, један од њених најбитнијих елемената чини интринзична (унутрашња) мотивација детета. Она може да буде *реалистично* обликована – нпр. у виду ситуационе игре, која се ослања на дечје животно искуство (одлазак у библиотеку, ресторан и сл.) – или, пак, у различитој мери, у њој може да буде присутна *фантастична* мотивација (ослобађање принцезе, борба против чудовишта, одлазак у свемир и сл.). Разуме се, у игри може да се преплиће и више наведених смисаоних мотивационих импулса, али је приликом њеног осмишљавања, као и приликом њене реализације, важно транспарентно поставити правила и одредити циљеве. У наставку рада даћемо више предлога игара заснованих на грађи коју нуди *Српскиричарска речорчица* – имајући у виду да је то само део могућности које овај речник детињих речи и изрази отвара.

Бејбиситер на задатку. – Велики број одредница у *Речорчици* доноси фонетски значајно другачији лик лексеме у односу на онај који користе одрасли: тако је *наранџа* постала *балабинда* (26), *парадајз* бива *батапајз* (27), *шпагете* су добиле име *башкете* (27), *јабука* се назива *вакика* (41), а *маргарин* дете именује као *гамаин* (53); ту су и још мање прозирна именовања: *млеко* – *ака* (21), *вода* – *анкуа* (23) или *ебеде* (72), *сок* – *ба* (25), *јогурт* – *водукт* (48) или *догет* (65) итд. Све то отвара простор за игру у којој ће недовољно вешти говорник или говорник који недовољно јасно изговара речи покушати да нам затражи неку од поменутих намирница, а пред нас поставити задатак да му помогнемо. Отуда је за препознавање значења

детињих речи идеална као да игра у којој васпитач и чланови његове групе добијају бебу / мало дете на чување на одређено време (дакако, у облику лутке). Да игра буде уверљивија, а за децу мање захтевна, васпитач може да учини да лутка показује у правцу места где се одређена намирница налази, на тај начин, ванјезичким контекстом сужавајући простор за погрешно разумевање, али не затварајући га за нагађање и активно учешће деце у решавању проблема.

Поздрав из Невидиша. – Језичко полазиште за ову игру је дечје именовање предмета према звуку који производи. Мотивација за игру може да буде фантастична: васпитач је прерушен у становника далеке земље Невидиш. Кроз дијалог о имену места, са децом долази до његове главне особности: у њему су предмети невидљиви. Пред децу може да постави питање како онда користе прибор за јело, како хране домаће животиње и сл., а онда им открива да становницима Невидиша у томе помаже звук. Чак, у њиховој земљи, сви предмети носе име по звуку који производе или који прати њихову употребу како би се лакше запамтили и дозвали – тако је, рецимо, виљушка добила назив *боцкалица*, петао – *кукуришко* итд. Одатле игра може поћи у два смера – у смеру разумевања неологизама или њиховог стварања. Први пут би подразумевао да васпитач даје одређене речи (*бипкалица*, *зврцкалица*, *крцкалица*, *куцкалица*, *пљускалица*, *траскалица*, *тупкалица*, *шкљоцаклица*, *шкрипалица*, *шушкалица*; *гагашко*, *грокушко*, *кваквашко*, *кокодашко*, *крекрешко*, *мјаушко*, *цијушко* итд.), а да деца дешифрирају о ком предмету или о којој животињи је реч (у појединим случајевима може се прихватити и више различитих решења). Други смер могао би да подразумева и продукцију неологизама – стварање невидишког језика – од стране деце. Васпитач пушта звук (нпр. звук врата која шкрипе или мачке која мјауче), а деца наводе ономотопејску реч која је еквивалент том звуку (*шкрип*, одн. *мјау*) и потом именују одређени предмет или животињу (*шкрипалица*, одн. *мјаушко*). На крају, деца могу и превести назив тог предмета или животиње са невидишког на српски језик, па се кроз ширење оквира игре може замислити и читав мали српско-невидишки речник, који би у себи садржао дечје цртеже животиња и њихов назив на обама језицима, као на слици испод.

			
МАЧКА	МЈАУШКО	ПРАСЕ	ГРОКУШКО

Нојологизми или упадајте у најновији Нојев крузер! – Иако је библијски текст захтеван за младог (прет)читаоца, старозаветна прича о Нојевој барци широко је позната и до данас много пута адаптирана у литерарном или филмском облику за најмлађе. Отуда су контекст и проблем са којим се Ноје сусреће углавном познати, а и ако нису, лако се уводе у васпитну групу уз мало прерушавања и глуме. У игровој реинтерпретацији библијске приче, деца би могла да играју улогу помоћника који Ноју помажу да дозове парове животиња на барку – коју је он у међувремену преуредио у крузер не би ли спасао што више створења. Иако се чини да је задатак лак, њега у језичком смислу отежавају лексичке празнине, тзв. интралингвалне лакуне (в. Драгићевић 2015: 241–242): у српском језику веома често, наиме, немамо називе и за мушког и за женског представника одређене животињске врсте. Управо на тим местима отвара се простор за стварање неологизама по аналошком моделу познатом још од раније (*корњача* → *корњач*, *риба* → *рибац*), а посведоченом и у *Речорчици* у примерима типа *бубамара* → *бубамар* (37). Тако Ноје може тражити од деце да призову мушку *ајкулу*, *антилопу*, *врану*, *зебру*, *змију*, *ламу*, *медузу*, *роду*, *свраку*, *стоногу*, *чинчилу* или *шкољку*, а у таквом задатку веома вероватно ће испливати неологизми попут *ајкулан* или *ајкулац*, *антилопан*, *антилопац* или *антилоп* и њима слични. Ако се, с друге стране, жели још мало хумора, Ноје може да буде тај који изговара аналошке облике на месту на којем већ постоји назив за оба члана дијаде одређене врсте, док му деца помажу тако што разумевају ове „нојологизме” и потом их исправљају. Само неки од могућих су: *вепар* → *веприца* (ум. *свиња*), *медвед* → *медведица* (ум. *мечка*), *петао* → *петлица* (ум. *кокошка*); *коза* → *козац* (ум. *јарац*), *кокошка* → *кокошкац* (ум. *петао*) итд.

У ресторану „Код два шешира”. – Језичка основа за ову игру је децје стварање неологизама *поступком* *блендинга* – спајањем две речи у једну, при чему мали говорници користе почетак прве и крај друге речи. Тако *мандарина* и *поморанца* постају *мандаранца* (128), *метла* и *четка* постају *метка* (131), *сврака* и *врабац* постају *сврабац* (195), *небо* и *облак* постају *неблак* (143), нераздвојне другарице *Клара* и *Лаура* постају једно створење – *Клаура* (104). Колико су ове форме логичне показује и то што су наведени спојеви обично лако прозирни: *досаданствен* (*досадан* и *достојанствен*, 68), *обрадушевити се* (*обрадовати се* и *одушевити се*, 151) и други. Игролики контекст овде може створити *као да* мотивација у којој се васпитач прерушава у конобара једног посебног ресторана, а деца симулирају понашање гостију – седе за столовима и поручују своје порције. Међутим, прва специфичност ресторана је то што се називи порција извлаче из два шешира у којима су сличице намирница; друга посебност је то што наруџбина мора да садржи два јела – по једно из оба шешира – али може да се

прихвати само као једна реч јер је конобар страшно забораван. Тако, рецимо, дете извлачи из једног шешира сличицу *грашка*, а из другог сличицу *купуса* – у том случају, треба да наручи *грашпус*; или, пак, из једног шешира извлачи *кромпир*, а из другог *сладолед*, па треба да наручи *кромполед* или сл. У оваквим и сличним комбинацијама треба бити отворен за више алтернативних решења: не само за *грашпус*, него, примера ради, и за *грапус* (*грашак* + *купус*) или *кушак* (*купус* + *грашак*), *купушак* (*купус* + *грашак*). Ако се жели још један ниво игре, онда се може увести додатни задатак: гости своје порције морају да наруче цртежом, па је неопходно да конобару предају и цртеж који би приказивао *два јела у једној слици* (нпр. главицу купуса посуту зрнима грашка или корнет за сладолед у којем се налазе кромпири).

Помози Цветку – откриј му цвећку! – Језичку основу за ову игру, која је, нарочито у својим захтевнијим облицима, примеренија школском узрасту, чини група речи из *Речорчице* у којој је извршена формална промена лексеме на различите начине, па у њој стоје *блака* (30) уместо *длака*, *гњишта* (55) уместо *глиста*, *забунетке* (76) уместо *загонетке*, *кваква* (101) уместо *квака*. Као што се може приметити, до деформације је дошло замењом једног гласа другим или, пак, додавањем одређеног гласа, а може се замислити и интервенција у смеру одузимања једног гласа или више њих. Ослањајући се на то, игра може да се осмисли као изазов откривања одређене речи. Једна од једноставнијих варијаната подразумевала би да у траженој речи буде замењен само један глас, и то најбоље онај иницијални (*шлиста* уместо *глиста*), при чему је делимично наговештено значење које се тражи (нпр. тражена реч представља врсту животиње). У том случају, дете треба да издвоји почетни глас, одстрани га и замени другим тако да добије реч која се уклапа у назначени значењски оквир.

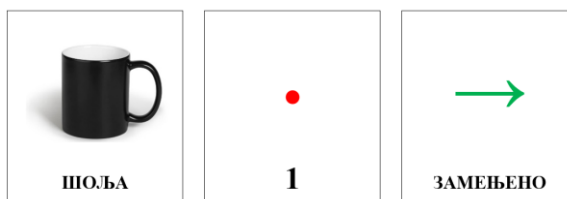
Тај, значењски оквир, наравно, може да се мења у зависности од смисла игре. Примера ради, ако нам је у посети будући цвећар Цветко, можда је његов задатак да открије које то цвеће треба да поседује у својој радњи. Његова колегиница му је у томе помогла и направила списак, али се и мало нашалила с њим, па је прва слова у називима цветова заменила словом Ц. Зато он моли децу да одгонетну које се то цвеће крије у називима *цужа* (*ружа*), *цала* (*лала*), *цубичица* (*љубичица*), *цисибаба* (*висибаба*), *цурђевак* (*ђурђевак*), *циљан* (*љиљан*), *цумбул* (*зумбул*), *цушкатла* (*мушкатла*), *цак* (*мак*), *цожур* (*божур*), *цагорчевина* (*јагорчевина*), *цортензија* (*хортензија*). Разуме се, неки од ових назива нису блиски децем искуству, али управо кроз игру то могу постати. Такође, није неопходно да се значењски/тематски оквир усредсреди на називе цвећа, као што није обавезно да се замени први глас, нити да глас којим се прикрива прави назив буде *ц*, већ то може бити и било који други. Коначно, и сама игра може имати обратни

смер: можда изазов за децу неће бити да одгонетну назив скривене биљке, већ да тај назив сакрију (*ружа* → *бужа*), не би ли нпр. цвеће сачували од људи који не умеју да чувају природу и сл.

Осмотри цифру – провали шифру! – Претходна игра може да се варира у захтеву на много начина: број гласова који се мења може да буде већи од једног, позиција замењеног, додатог или уклоњеног гласа може да буде откривена или неоткривена, значењски оквир циљане речи може да буде познат или непознат. И не само то – ови критеријуми могу да се комбинују на различите начине, тако степенујући тежину изазова пред који се дете поставља (в. табелу испод), а ми ћемо у следећим редовима показати како би могао да функционише један од њих.

	Реч <i>глиста</i>	Број гласова	Означен/неоначен	Наговештено значење
	гђиста	Један	Означен	Врста животиње
Отежавање по једном критеријуму	гђиска	Два	Означен	Врста животиње
	гђиста	Један	Неоначен	Врста животиње
	гђиста	Један	Означен	Није наговештено
	...	...	...	...
Отежавање по више критеријума	гђиска	Два	Неоначен	Није наговештено
	...	...	...	...
	гђиска	Непознат	Неоначен	Није наговештено

Реализација игре у школском контексту, у тренутку кад деца имају до одређеног степена развијену способност самосталног и свесног оперисања гласовима могла би да се постави тимски и такмичарски. Једна група ученика може да задаје реч другој, а игра би могла да тече овако. На столу су три групе картица, окренуте лицем надоле. Прву групу чини произвољан број картица са називима и сликама предмета: *шоља*, *торба*, *свеска*, *столица*, *телефон* или сл. Другу групу чини девет картица: по три на којима су исписани бројеви 1, 2 и 3. Трећу групу чини такође девет картица, на којима су исписане речи *замењено*, *додато* и *одузето* (њима се могу придодати и одговарајући симболи, нпр. →, + и –). Први тим извлачи по једну картицу из све три групе и сакрива реч. Рецимо, једна од комбинација може да изгледа као на следећој слици.

Тада први тим задаје загонетну реч тако што врши назначену интервенцију – замењује један глас у речи *шоља* којим год другим гласом (*боља*, *роља*, *цоља*) и у којој год позицији (*шрља*, *шота*, *шољџ*). Када зада реч, показује супарничком тиму последње две картице (оне на којој су број 1 и реч *замењено*), откривајући му који обим и тип интервенција је извршен.²⁰ Други тим има одређено време да погоди тражену реч (рецимо, један минут). Потом се улоге замењују и победник је онај ко први открије („провали“) одређени број шифара (пет, седам, десет или сл.).

Ја друкчије све назвати могу! – У једној од својих инвентивнијих песама за децу Дејан Алексић пише: „Ја друкчије све назвати могу, / Ви реците да ли сам у праву: / Ногавица рукав је за ногу, / А капа је чарапа за главу“. У наставку ове песме из Алексићеве збирке *Јануар у жирафи* Месећ ће постати „око што не спава ноћу“, сир „млеко што ћошкове има“, дрво „чивилук за лишће“, а слон „балон прикачен за сурлу“. Свесно или не, исписујући ову песму Алексић је на линији дечјих творевина попут *муве бодехе* (263) или *пегле за сендвиче* (265), којима се на страницама *Речорчице* називају *пчела*, односно *тостер*. Језичке креације овог типа, које се не задржавају у оквирима једне речи, већ доносе инвенцију која захвата синтагматски спој више њих, могу се код ученика подстицати добро осмишљеним питањима, којима се перспектива погледа на ствари мења и доводи у везу по метафоричкој или некој другој основи (за методички приступ откривању ових веза уп. Мићић 2020: 31–79). Другим речима, када Алексић каже како је дрво *чивилук за лишће*, он у први план ставља визуелну сличност разгранатог дрвета са чивилуком – дакле, одговара на питање *на шта вас ово дрво својим изгледом подсећа*; када дете именује пчелу *бодехом мувом*, оно одговара на питања *шта ради пчела (бодехе)* и *ко још лети као пчела (мува)*, па онда у спајању те две информације добијамо синтагму *бодехе мува* (а могућа је била и, нешто сложенија, *муволика бодеха* или сл.). Осим наведених песникових примера, неки од могућих су: *шоља* → *рупа с дршком* / *дрика с рупом*, *врата* → *чеп за собу*, *када* → *кревет за купање*; *јеж* → *бодликава лоптица* / *бодликаво клупко*, *грокћући јеж* → *бодликаво прасе*, *двогрби коњ* → *камила* итд. Разуме се, осмишљавање при-

²⁰ Да је на трећем месту извучена картица *додато*, онда би задата реч могла да гласи *шољак*, *ашоља*, *шбоља*, *шољса* или сл.; по аналогiji би се стварале и речи да је извучена картица *одузето* – *оља*, *шоа* или *шољ*. Разуме се, знатно је теже погодити реч уколико су интервенције обимније и подразумевају додавање два гласа која могу бити размештена било где – *шбољак ашољса* или сл., али се управо зато може задати ограничење да се додати или одузети гласови морају наћи један уз други (у том случају, било би дозвољено *шброља*, али не и *шбољак*; дозвољено *шо*, али не и *шљ*).

мера и вођење деце до „сакривања” и „откривања” речи треба да буде по-
ступно и вешто методички изведено.²¹

Уместо закључка: деца као језички инжењери? – У једнотомном *Речнику Матице српске* (2011: 457) инжењер се дефинише као „технички стручњак са факултетском спремом; звање које се добија завршетком студија на неком техничком факултету”. Ако се то значење има на уму, извесно је да деца у вртићима и ученици у школама не могу бити инжењери. Међутим, ако се акценат стави на реч *стручњак*, а *технички* замени *језичким* – ствари стоје нешто другачије. Управо *Српскиричарска речорчица* демонстрира децје познавање језичких механизма и способност да се они аналошки упосле у стварању речи, чак и онда – а можда и посебно онда – када те, детиње творевине измичу језичком стандарду. За едукативне игре окупљене око стварања и разумевања неологизама, а тако и око плодног упошљавања имагинативне функције говора, догађаји детиње језичке имагинације могу бити снажан подстицај – на претходним страницама покушали смо да покажемо тек неке од потенцијалних начина на које се грађа *Речорчице* може актуализовати у предшколском и школском контексту.

На крају, један од утисака је тај да овде исписани предлози представљају тек почетак ишчитавања *Речорчице* и рашчитавања њених методичких потенцијала. У неким наредним подухватима занимљиво би било видети постоји ли каква снажнија законитост која би указала на доминанте у стварању нових речи унутар одређеног периода децјег језичког развоја, па у вези с тим извести и одговарајуће методичке импликације и препоруке. Осим тога, она може бити инспиративан извор за књижевне ствараоце који своја дела намењују најмлађима у племенитом настојању да језик којим исписују своје песме и приче не узимају здраво за готово, већ да га непрекидно самеравају са самим извором лексичке инвенције и освежавају га његовим најужбудљивијим, духовитим и ведрим творбеним и семантичким меандрима.

²¹ Пример у којем се *врата* представљају као *чеп за собу* практично је аналоган примеру типичне претеране генерализације значења речи код деце у којем она *чеп* називају *вратима од флаше*. То нам, даље, сугерише како се управо међу примерима претераног проширивања значења речи може наћи инспирација за загонетање по овом, метафоричком принципу заснованом најчешће на визуелном или функционалном преклапању ентитета које појмови означавају.

ИЗВОР

Смиљанић Рангелов, Весна 2023. *Српскиричарска речорчица: речник детињих речи и израза*. Београд: Службени гласник.

ЛИТЕРАТУРА

Вукомановић Растегорац, Владимир 2021. Метајезичка игра као методички приступ развоју метајезичке функције говора код деце. *Иновације у настави* 2, 72–85. <https://doi.org/10.5937/inovacije2102072V>

Вукомановић Растегорац, Владимир 2023. Индивидуални неологизми у песништву за децу Дејана Алексића – језички аспекти и методички потенцијали. *Новоречје* 9, 126–143.

Вукомановић Растегорац, Владимир 2024. Како играти терминологију – игролики приступ усвајању књижевнотеоријских појмова у млађим разредима основне школе. *Philologia Mediana* 16, 969–984. <https://doi.org/10.46630/phm.16.2024.70>

Драгићевић, Рајна 2015. О лексици која недостаје и начину попуњавања лексичких празнина у српском језику. О неологизмима у српском језику. Потенцијалне речи у српском језику. У: Ж. Станојчић, Д. Мршевић Радовић, Б. Сувајдић (ур.) *Путевима српског језика књижевности и културе: скуп слависта – предавања*. Београд: Међународни славистички центар, 241–270.

Јанковић, Ђорђе 2019. Развијање језичких компетенција у духу *Година узлета* – на примеру морфолошког система. *Методичка пракса* 2, 319–340.

Мићић, Вишња 2020. *Дете читалац и хронологија читања*. Београд: Учитељски факултет.

Речник српскога језика. Нови Сад: Матица српска, 2011.

*

Andelković, Darinka 2012. Razvoj komunikacije, neverbalna komunikacija, govor i pismenost. U: A. Baucal (ur.) *Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu – Unicef, 51–65.

Clark, Eve 2009. *First Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Čukovski, Kornej 1986. *Od druge do pete*. Prev. Ljubinka Krešić. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Dragičević, Rajna 2020. On the Neologisms in Serbian from the viewpoint of corpus preparation for the compilation of the Matica Srpska multivolume dictionary of contemporary Serbian. *Južnoslovenski filolog* 1, 107–121.

Ivić, Ivan 1987. *Čovek kao animal symbolicum*. Beograd: Nolit.

- Kostić, Đorđe, Spasenija Vladislavljević 1995. *Govor i jezik deteta u razvoju*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Lurića, Aleksandar 2000. *Jezik i svest*. Prev. Milica Glumac-Radnović. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Moskovljević Popović 2017. Prve reči i kako ih odrediti: teorijsko-metodološki problemi u proučavanju ranog leksičkog razvoja. U: R. Dragičević (ur.) *Putevima reči: Zbornik radova u čast Darinki Gortan-Premk*. Beograd: Filološki fakultet, 143–156.

Vladimir Vukomanović Rastegorac

Teacher Education Faculty University of Belgrade, Belgrade

CHILDREN AS LANGUAGE ENGINEERS: SRPSKIRIČARSKA REČORČICA AS AN INCENTIVE FOR LANGUAGE GAMES

S u m m a r y

The process of acquiring language is accompanied by many peculiarities, and one of them is reflected in the creation of words that are not part of the language standard. This is exactly why the *Srpskiričarska rečorčica*, a dictionary of children's words and expressions edited by Vesna Smiljanić Rangelov, is an important event for researchers of speech development and ways of encouraging that development in children. In the first part of the paper, we will show how this dictionary captures and presents the characteristics of children's language, and then point out the specific methodological difficulties that stand in the way of the compiler of such a work. The derived conclusions will then be methodologically developed in the second part of the work, where, based on the selected neologisms and linguistic mechanisms that are the basis of their creation, several language games are proposed, which are applicable in preschool and school contexts, and whose purpose is to encourage and to develop the imaginative language function in children.

Keywords: lexicology, speech development methodology, Serbian language and literature teaching methodology, language game, imaginative language function.